

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.II, Ч.I. - С. 156-159

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫ ЖАҒДАЙЫНДА ӨНІМДІЛІГІ ЖОҒАРЫ СИЫРЛАРДЫҢ ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

*Әскербек Н.М., Крым Ү.Б.,Еркін Х.А., 2 курс студенттері
Джеттисбаева Б.Ш., а.ш.ғ.к. Алматы технологиялық университеті, Алматы
қ.*

Елдің экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде отандық сүтті мал шаруашылығы үшін жоғары генетикалық әлеуетті оны іске асырудың жоғары деңгейімен үйлестіретін қолда бар жоғары өнімді ірі қара мал тұқымдарын, типтері мен табындарын жетілдіру және жаңаларын құру үлкен маңызға ие.

Сүтті мал шаруашылығында асыл тұқымды жұмыстың тиімділігі мен жалпы саланың мәдениетін сипаттайтын маңызды көрсеткіш табында жоғары өнімді сиырлар мен рекордшы сиырлардың болуы болып табылады. Пайдалану ұзақтығы бар және өмір бойы сүт шығымы жоғары рекордшы сиырлар табынның генетикалық әлеуетін көрсетеді, оның белсенді бөлігіне кіреді және тұқымды жақсартуға қатысады.

Жоғары өнімді жануарларды алу әдістері әрқашан селекционерлердің үлкен қызығушылығын тудырды. Жоғары өнімді сиырларды алу және тиімді пайдалану мәселесі көп қырлы. Ол барлық лактация кезеңінде өсіруге, азықтандыруға, жануарларды саууға және ұтымды пайдалануға байланысты бірқатар міндеттерді шешуді қамтиды. Жалпы Қазақстан бойынша, асыл тұқымды мал санының салмақ үлесі 4,3-4,4% құрайды. Малды асылдандыру негізгі әдістерінің бірі – таза қанды өсіру мен шағылыстыру болып табылады. Қазақстанда интенсивті шағылыстыру нәтижесінде сүтті бағыттағы 3 жаңа типті, өнімділігі 4,5-6,0 мың.кг жылына сүт сауылатын ірі қара тұқымы шығарылды. Алатау тұқымын американдық селекциялы швиц тұқымы бұқаларымен шағылыстыру арқылы - алатау тұқымының бурыл типі – «Ақырыс», оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймағына сүтті бағыттағы аулиеата тұқымы негізіндегі қара ала тұқымын голштин тұқымымен шағылыстыру арқылы қара ала тұқымының жаңа типі – «Сайрам», симментал тұқымын немістің және голштин тұқымы қызыл ала тұқымдарын шағылыстыру арқылы – жаңа типті қызыл ала «Ишим» тұқымдары шығарылды [1].

Ғалымдардың айтуынша жаңа типті сиырлар жұмсалған азық өлшемін жоғары өнімділікті сүт өнімімен өтейтінін, сауын сиырларының тірі

салмағының 470-750 кг, ал желінінің морфофункционалды қасиеттерінің артып, сүт беру қарқындылығының 1,6- 2,5 кг/мин артқанын, дене бітімінің ерекшелігімен, тайыншалар мен бұқашықтарының өсімталдығымен сипаттайды.

Елімізде өндірілетін сүт шикізатын молайту маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Сүт шикізатының мөлшерінің көбеюі және оның құрамы мен сапалық көрсеткіштері ірі қараның тұқымының шығу тегіне, өсу ерекшелігіне, жасына және физиологиялық жағдайына, азықтануына және бағып күтуіне, бұзаулау мезгіліне және т.б. жағдайларға байланысты болады.

Сүтті бағыттағы ірі қара тұқымын асылдандыру үшін оларға сапалы азық беру қажет. Отандық асыл тұқымды малдарды әлемдік ең жақсы асыл тұқымды малдармен шағылыстыруда ұрпақтарының қасиетінің жоғары болуы тек толыққұнды азықтандыру нәтижесінде қол жеткізуге болады.

Кесте 1 - Тірі салмағы 550 кг, мақсатты өнімділік көрсеткіші 5500 кг сүт сауатын, сиырлардың азықтандыру рационы

Көрсеткіштер	Жоңышқа а 6 кг	Пішендеме 15 кг	Жүгері сүрлемі 6 кг	Жем 2 кг	Рацион	Норма
Азық өлшемдері	2,88	5,1	1,2	2,16	11,34	11,5-12,2
Алмасу энергия мдж	28,56	59,55	15,5	21,6	125,2	125
Құрғақ зат, % г	5,20	8,16	0,730	1,79	15,8	12,5
Шикі май, %	108	330	114	51	603	365
Қорытылатын протеин,г	196,8	579	76,8	160	1312,4	1265
Крахмал, г	54	180	48	970	1252	1175
Қант, г	100,8	280,5	11,4	100	492,7	1000
Кальций, г	15,54	118	16,2	4,46	154,2	100
Фосфор, г	3,72	25,2	5,64	6,78	41,34	65
Каротин,мг	164,88	546,6	106,2	-	817,6	535
Темір, мг	495	750	469,2	100	1814	750
Цинк, мг	84	273,75	138,6	70,2	566,5	535

Марганец, мг	158,4	337,5	24	27,0	546,9	535
Йод, мг	1,8	2,1	0,36	0,44	4,7	7,5
Дәрумендер, мың.МЕ	Д,2,160	2,475	0,300	-	4,935	11,8
Е, мг МЕ	804	375	276	100	1555	430

Сауын сиырларын толыққұнды азықтандыру нәтижесінде, асылдандыру жұмысының жақсы жүргізілуі есебінен бір жыл ішінде табын бойынша әр бас сиырдың өнімділігі 500-800 кг ұлғайтуға болады. Шаруашылықта сүтті өндірудің құнының - 62,3% азық пен сиырларды азықтандыру құрайды. Сол

себеппен ең басты мәселе – азықтандыру болып саналады. Азықтандыру – мықты азық базасынан, азықты дайындаудың технологиялық жүйелерінен, сақтау, малдың оптималды сұранысына қарай азықты дұрыс тарату және т.б жатады.

Сүтті мал шаруашылығы саласындағы зоотехния ғылымның аса маңызды мәселелерінің бірі жоғары өнімді сиырларды асыл тұқымды және өнімді пайдалану мерзімдерін ұзарту жөніндегі іс-шараларды әзірлеу болып табылады. Жоғары өнімді сиырларды пайдалану ұзақтығы шаруашылық көрсеткіштеріне де, табынмен селекциялық- асылдандыру жұмысының нәтижелілігіне де айтарлықтай әсер етеді және көбінесе саланы жүргізудің тиімділігін айқындайды [2]. Сиырлардың ұзақ өмір сүруінің биологиялық мүмкіндіктері өте жоғары-10-12 лактация немесе одан да көп. Іс жүзінде бұл әлеует өте қанағаттанарлықсыз жүзеге асырылады. Көптеген шаруашылықтарда сиырларды пайдалану мерзімі 2,5-3 лактацияны құрайды. Жануарлар табыннан максималды өнімді алу керек болған кезде шығады.

Сиырлардың ұзақ өмір сүруіне бірқатар факторлар әсер етеді. Өсіру сиырларды пайдалану ұзақтығына әсерін зерттеу нәтижелері 2-кестеде келтірілген.

2 кесте-Сиырлардың өмір сүру ұзақтығы және оларды шаруашылықта пайдалану

Көрсеткіштер	Ұстау әдістері			
	Байлаулы		Байлаусыз	
	X±m	σ	X±m	σ
Өмір сүру ұзақтығы, күн.	2160 ± 35	896	1824 ± 33	822
Пайдалану ұзақтығы:				
Күндер	1336± 33	855	1020± 31	790
Бұзаулауы	3,69± 0,08	1,97	3,10± 0,07	1,84
Лактациялар	3,33 ± 0,07	1,8	2,9 ± 0,08	1,70

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден, өмір сүру ұзақтығы мен экономикалық пайдалану бойынша, байланған сиырлардың артықшылығы бар екенін көруге болады. Өмір сүру ұзақтығы бойынша айырмашылық 336 күнді (18,4%), пайдалану ұзақтығы бойынша - 316 күнді (31%) құрайды. Төлдеу саны бойынша айырмашылық 0,59 (19%), лактация – 0,39 (13,3%) құрайды. Тіркеуде тұрған жануарларда жоғары көрсеткіштер болды.

Қазіргі уақытта сиырлардың өнімді ұзақ өмір сүру проблемасы көптеген ғалымдар мен практиктердің қызығушылығын арттырады. Сүтті мал шаруашылығының тиімділігі, аналық малды және әсіресе өнімділігі жоғары сиырларды пайдалану қарқындылығы осыған байланысты .

Жоғары өнімді сиырлар мен рекордтық өнімділігі бар сиырлардың өнімді ұзақ өмір сүруін талдау олардың өмір сүру ұзақтығы мен өнімді қолданылуы бойынша табынның орташа көрсеткіштерінен едәуір асып түсетіндігін көрсетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Кинеев М.А., А. А. Тореханов., Е. А. Чиндалиев, Ж. С. Суленов., О селекционных достижениях в молочном скотоводстве Алматинской области. [текст] // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана // № 2, -2009. - 31-33 б.

2.Каримов Ж.К. Ірі қара шаруашылығы. [мәтін] /Каримов Ж.К. Даленов Ш.Д. және т.б.// Триумф «Т». 2006. - 106-110 б.